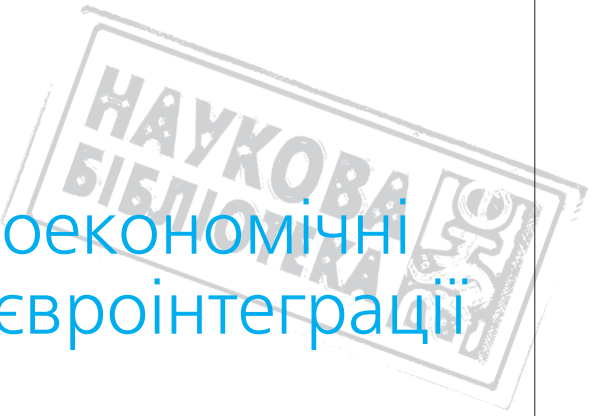

Іван БОГДАНОВИЧ,
кандидат економічних наук,
заступник директора
Інституту європейських досліджень
НАН України

Зовнішньоекономічні чинники євроінтеграції України

Сучасне об'єднання Європи – закономірний процес, зумовлений об'єктивними передумовами соціально-економічного, політичного й культурно-історичного характеру. Одним із важливих елементів цього процесу є інтеграція України до загальноєвропейської системи, яка з 1993 року залишається основним пріоритетом зовнішньої політики офіційного Києва й відповідає стратегічним інтересам усього європейського співтовариства.

5

Важливе стратегічне завдання України на сучасному етапі полягає в пошуку власного місця в культурно-цивілізаційній структурі світу, що динамічно змінюється. На логіку та курс внутрішніх перетворень активно впливає участь України в міжнародних економічних відносинах. Соціально-економічний поступ нашої держави залежить від можливостей забезпечення паритетного економічного співробітництва на засадах дотримання національних інтересів, а також оптимального використання геополітичного потенціалу України.

Відомо, що ідея європейської економічної інтеграції формувалася протягом XIX століття, а її подальший успішний реалізації сприяли геополітичні зміни в другій половині минулого століття, пов'язані із закінченням Другої світової і «холодної» воєн. Як відзначає більшість дослідників, головною точкою біфуркації повоєнної європейської інтеграції став вибір між двома шляхами досягнення об'єднання. *Перший* полягав у тому, щоб створити військово-політичне об'єднання, яке стало б насамперед надійною опорою НАТО в Європі. *Другий* шлях передбачав економічну інтеграцію з подальшим включенням до неї політичних інститутів. Протягом перших повоєнних років спостерігалася конкуренція прихильників обох підходів. Так, у 1947 році в ході реалізації плану Маршалла було сформовано Комітет європейського економічного співробітництва, на ґрунті якого 1948 року створено Організацію європейського економічного співробітництва (ОЕЕС), яку згодом змінила Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР). Економічний підхід переміг лише наступного десятиліття, коли 1951 року ФРН, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Франція та Італія утворили Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), а в 1954-му французький парламент не ратифікував проекту створення Європейського оборонного співтовариства (ЕОС).

Ініціатором економічної інтеграції Європи вважають Ж. Монне, керівника французької генеральної комісії з планування й адміністрації, який у 1946–1950 роках розробляв програми модернізації французької економіки. Концепція Монне увійшла до «плану Шумана», презенто-

ваного громадськості у травні 1950-го. Внаслідок створення Європейського об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) виробництво вугілля і сталі переходило під контроль наднаціонального органу. Ліквідували мита на товари, що їх виробляла гірничодобувна й металургійна промисловість. Готували умови модернізації цих базових галузей економіки для підвищення їх рентабельності, а також для формування спільного ринку у сфері видобутку вугілля, залізняка й виробництва сталі.

Наступним важливим етапом європейської економічної інтеграції став договір 1957 року про утворення Європейського економічного співтовариства (ЄЕС). Варто відзначити, що своїм виникненням спільний ринок Європи має завдячувати позитивному досвіду взаємодії європейських країн у рамках ЄОВС, створення якого окреслило вектор розвитку західноєвропейської інтеграції – від окремих галузей до спільної системи господарських стосунків, від економіки до політики. ЄЕС з'явився передусім як митний союз ФРН, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу, Франції та Італії. Він мав сприяти забезпеченню свободи руху товарів, послуг, капіталів і людей. Того ж року заснували Європейське співтовариство з атомної енергії (Євратом), діяльність якого спрямовувалася на формування спільної енергетичної політики країн-членів, розвиток мирного використання ними ядерної енергетики, зниження цін на енергоносії, підвищення стабільності енергетики й забезпечення контролю за атомним сектором. 1965 року було підписано Договір про злиття: інститути ЄОВС, ЄЕС і Євратому об'єдналися в Європейське Співтовариство, в рамках якого й створили Єврокомісію, Раду міністрів і Європейський парламент.

Логічним продовженням євроінтеграційних зусиль стало укладення 1992 року Маастрихтського договору, внаслідок чого з'явився економічний і валютний союз (ЕВС), було створено умови для здійснення спільної політики, зокрема в галузі безпеки, внутрішніх справ, юстиції. Договір не випадково уклали практично відразу після розпаду соціалістичної системи, по завершенні протистояння між СРСР і США. З припиненням «холодної» війни фактично було демонтовано Ялтинсько-Потсдамську сис-

тему міжнародних відносин. Європі належало визначити власне місце у світовій геополітиці, вибудувати нову конфігурацію взаємодії зі Сполученими Штатами Америки – тоді єдиним світовим військово-політичним лідером.

Ці обставини дали змогу в 2003 році реалізувати амбітний проект вступу до Євросоюзу 10 державам із населенням 75 млн. і спільним ВВП близько 840 млрд. доларів (за паритетом купівельної спроможності). Серед нових членів Європейського Союзу були центрально- і східноєвропейські країни колишнього «соціалістичного табору» з цілим спектром соціально-економічних проблем, що зумовило значні бюджетні витрати Євросоюзу на підтримку соціальної сфери, дотації сільському господарству й іншим галузям економіки цих країн. Попри всі складнощі організаційного і фінансового характеру, Європейський Союз 2007 року розширюється за рахунок ще проблемніших економічно Болгарії і Румунії. Динаміка формування єдиного європейського простору дає ґрунт для певних узагальнень, які полягають у тому, що, окрім економічного чинника, важливу роль відіграє соціокультурний аспект, опертий на спільну християнську (західну та східну) традицію.

З огляду на сучасні тенденції розвитку об'єднаної Європи вважаємо за доцільне розглянути специфіку умов реалізації зовнішньоекономічної політики України та перспективи подальшої співпраці у форматі «Україна–ЄС». Аналіз офіційних економічних показників [1] та експертних матеріалів Національного інституту стратегічних досліджень [2] дає змогу виокремити низку основних проблем.

По-перше, в Україні немає єдиної загальнонаціональної стратегії реалізації пріоритетних завдань міжнародної економічної інтеграції, яка спиралася б на консолідоване розуміння економічних відносин (мети, курсу, цінностей економічної інтеграції) та поєднувалася із суспільним розумінням економічної доцільності обраного курсу.

Поширення політичних спекуляцій, що спираються не на обґрунтовані економічні розрахунки, а на суб'єктивне ставлення до окремих складових зовнішнього вектора економіки, вносить істотну дезорієнтацію в лави головних партнерів України з економічного співробітництва та стримує його розвиток у взаємовигідному руслі.

По-друге, найбільшою вадою розвитку інтеграційних трансформацій України є низька ефективність національної економіки, що зумовлено браком дієвих реформацийних заходів із модернізації та адаптації до сучасних критеріїв і перспектив міжнародного поділу праці, а також розбудови підприємницької ініціативи.

Вихід України зі складної соціально-економічної ситуації можливий за умов модернізації всього народногосподарського комплексу країни. При цьому слід звернути особливу увагу на те, що нова зовнішньоекономічна стратегія має будуватися на послідовному й поетапному освоєнні зовнішньоекономічного простору, бо стан кредитно-фінансових і матеріальних ресурсів України в найближчій перспективі не дає можливості для одночасної експансії в усіх напрямках [3]. Тут маємо зазначити: з огляду на переважання міжнародних відносин по лінії «Україна–Євросоюз–Росія» (зокрема, показник торгівлі в 2008 році з ЄС – 30,8%, РФ/СНД – 24/37,7%) є очевидним, що буде використано «європейську» або «російську» модель перетворень.

По-третє, є проблеми з науково-технологічною й інвестиційною активністю вітчизняних підприємств. Власне, можемо говорити про певну неконкурентоспроможність України із залучення світових інвестиційних ресурсів (інформацію про іноземні інвестиції наведено нижче).

По-четверте, Україна значно відстає у втіленні стратегічних ініціатив з економічної інтеграції, у створенні

Прямі іноземні інвестиції в Україну станом на 1.04.2010 р. [4]

Країна	Обсяги прямих інвестицій на 01.04.2010 (млн. дол. США)	% до підсумку
Кіпр	9105,1	22,8
Німеччина	6644,4	16,6
Нідерланди	3841,0	9,6
Російська Федерація	2661,0	6,7
Австрія	2569,8	6,4
Сполучене Королівство Великобританія	2229,3	5,6
Франція	1698,9	4,2
Віргінські Острови, Британські Острови	1333,8	3,3
Швеція	1275,1	3,2
Сполучені Штати Америки	1244,2	3,1
Італія	980,1	2,4
Польща	888,0	2,2
Швейцарія	799,4	2,0
Інші країни	4737,3	11,9

спільних науково-технічних просторів з провідними державами світу, а також у розвитку вітчизняних науково-технічних парків.

По-п'яте, недостатнє використання прагматичного підходу в економічних відносинах з окремими партнерами, зокрема, ускладнення економічних стосунків із Російською Федерацією.

Задля забезпечення ефективної зовнішньоекономічної стратегії Україні варто, за нашим баченням, розв'язати такі завдання. *По-перше*, потрібно здійснити внутрішні реформи, орієнтовані на подолання низької конкурентоспроможності національної економіки у використанні ресурсів праці й капіталу. *По-друге*, є нагальна потреба у відновленні стратегічної економічної ініціативи у світовому просторі.

З огляду на сучасний дискурс розвитку відносин у форматі «Україна–Європа» доцільним вбачається розгляд проблеми двосторонньої співпраці з протилежної точки зору: яку користь матиме Євросоюз від активної співпраці з Україною? Для цього варто звернутися до таких гострих проблем сучасності, як забезпечення енергоносіями, розвиток транспортних комунікацій, міжнародна безпека та модернізація економіки.

Провідні міжнародні експерти прогнозують, що в середньостроковій перспективі посиляться залежність розвинених економік від країн–постачальників енергоносіїв – Росії, держав Перської затоки та інших. Одна з основних причин такого розвитку подій полягатиме в піднесенні економічної активності, що відбуватиметься на тлі подальшого виснаження європейських родовищ вуглеводневої сировини в Північному й Норвезькому морях. Нафтогазові поклади Північної Америки внаслідок політики США на обмеження їх використання, особливо після екологічної катастрофи у Мексиканській затоці з участю «British Petroleum», навряд чи зможуть змінити ситуацію в Європі на кращу. Іранські й іракські енергоносії не скоро поставлятимуть на ринок ЄС у достатній кіль-

кості. Родовища Північної Африки обмежені. Нафтогазова сировина Азіатсько-Тихоокеанського регіону споживається динамічними економіками Китаю, Південної Кореї, Сінгапуру, Індонезії. Промислове освоєння арктичних запасів через військово-політичні й дипломатично-правові проблеми вважається маловірогідним у коротко- й середньостроковій перспективі.

Водночас великі поклади вуглеводневої сировини на шельфі Каспійського, Азовського й Чорного морів можуть розглядатися як реальна альтернатива. Багато важить їх порівняна близькість до Євросоюзу, а також наявність безпечних і рентабельних маршрутів доставляння. Нині вже є кілька перспективних шляхів транспортування каспійської нафти й газу, пов'язаних з Україною, адже тут не лише розташована потужна газотранспортна система, нафтопровід «Одеса–Броди» (з перспективою добудови до польського Гданська), а й найбільші в Європі підземні газосховища. Україна має розвинену галузь нафтопереробки.

Слід враховувати, що результати геофізичних досліджень і космічних зйомок підтверджують наявність на морському шельфі України близько 1,4 млрд. т умовного палива – еквівалент теплотворної здатності 1,5 трлн. м³ природного газу [5]. Для порівняння: нинішнє сукупне споживання природного газу країнами ЄС становить близько 500 млрд. м³. Варто також завважити, що значні перспективні запаси чорноморських вуглеводнів залягають біля о. Зміїний, на шельфі, що належить Україні й новому членові Євросоюзу – Румунії. Оскільки до Румунії її ділянка шельфу відійшла лише в 2009 році за рішенням Міжнародного суду, яке викликає незгоду частини української економічної еліти, можна припустити, що процес його освоєння значно спростився б, якби він координувався між Румунією і Україною в рамках Євросоюзу. У такий самий спосіб можна буде розв'язати проблему з організації судноплавства у дельті Дунаю.

Відповідно до проекту ЄС чотири з дев'яти трансмодальних коридорів у напрямку «Схід–Захід» мають проходити територією України. Так, не втратив актуальності проект Євразійського міжнародного транспортного коридору (ТРАСЕКА), що передбачає рух вантажів із Західної і Північної Європи через Україну на Кавказ, до Центральної Азії і далі до Китаю. В разі реалізації цього масштабного проекту поліпшиться доступ до ринків і ЄС, і Росії, і Азії. Перспективним з гео економічної точки зору є проект формування транспортного коридору із Західної Європи в напрямку «Берлін – Львів – Керч (зі створенням стаціонарного переходу через Керченську протоку) – Кавказ – Середній Схід». Його привабливість може істотно зрости завдяки будівництву сучасного глибоководного порту в районі Донузлаву – з перспективою виходу через Керченську протоку на один із напрямків Великого шовкового шляху [6].

У зв'язку з розширенням ЄС за рахунок країн Центрально-Східної Європи зростає роль чорноморського комунікаційного коридору. Тож Україна, з найбільшою концентрацією торгових портів у Східній Європі, розвинутою інфраструктурою, в кооперації з Румунією і Болгарією може стати чорноморськими воротами Європейського Співтовариства. У цьому контексті можна не погодитися із надто песимістичними прогнозами окремих експертів, які вважають практично втраченими можливості з формування в осяжному майбутньому Українсько-Чорноморського і Азовського районних портово-промислових комплексів (ППК), орієнтованих на забезпечення зовнішньоекономічних зв'язків і освоєння природних ресурсів морів. Піднесення українсько-російських відносин на сучасному етапі та дефіцит комунікацій морської торгівлі на півдні Росії в коротко- і середньостроковій перспективі здатні актуалізувати використання українських ППК.

Тут варто враховувати успішну зовнішньоекономічну співпрацю окремих регіонів України з країнами Євросоюзу. Так, понад 40 відсотків експорту до ЄС дають 12 українських регіонів; стільки ж імпортують із ЄС 13 регіонів України. У цьому зв'язку можна говорити про появу умов для асоційованих стосунків із тими групами країн Євросоюзу, які найактивніше залучені до взаємовигідної двосторонньої співпраці. Схожа ситуація складається з країнами СНД, проте обсяг інвестицій і рівень загально-го розвитку технологій свідчить на користь ЄС. Так, у 16 регіонів найбільше зарубіжних інвестицій надходить із ЄС, з СНД – в чотири [7].

По завершенні основної фази міжнародної фінансової кризи очікується зростання економіки Євросоюзу, причому інтенсивність цього процесу, за об'єктивними причинами, виявиться вищою в «нових» країнах ЄС. Це, зокрема, засвідчують результати дослідження «EU-25 Watch» берлінського Інституту європейської політики, який опитав експертів «мозкових центрів» 29 європейських країн. Відповідно до консолідованої думки цих експертів, «нові» країни ЄС, на відміну від Франції, Німеччини чи Італії, мають імпульс для проведення змін [8]. Нарощування обсягів виробництва та інновацій у «нових» країнах ЄС поступово спричинить наближення до основних економічних показників «локомотивів» Європи. У зв'язку з цим може початися процес «старіння» ЄС як бізнес-системи, який супроводжуватиметься домінантним станом сталості завдяки потенціалу розвитку – «простір доступу» виявиться вичерпаним. Водночас постане проблема людських ресурсів у провідних європейських країнах – внаслідок скорочення міграційних потоків з периферії ЄС після істотного підвищення там рівня життя. США і надалі поглинатимуть найбільш кваліфіковані європейські кадрові ресурси.

Згідно з сучасною логікою розширення Євросоюзу наступним етапом має стати економічна, а згодом і політична інтеграція «нової периферії». Її можуть скласти, внаслідок географічної обмеженості Європи на Заході і Півночі, країни з прилеглої зони на Сході та Півдні (непрямим підтвердженням чого може слугувати програма «Східного партнерства»). Тоді, порівняно з більш інтегрованою в РФ Білоруссю, а також з проблемними у військово-політичному й соціально-економічному плані кавказькими країнами й Молдовою, Україна розглядатиметься як найперспективніший претендент на членство в Євросоюзі.

Щоб отримати додатковий аргумент на користь цього припущення, доцільно зупинитися на проблемі Придністровської Молдавської Республіки. В контексті розвитку євросони Молдова становить безперечний інтерес. Здається, вона може без особливих проблем інтегруватися до близької в соціокультурному плані й успішнішої в соціально-економічному (яка до того ж є членом ЄС) Румунії, що стане додатковим просторово-географічним резервом для економіки Європейського Союзу. Проте претензії Молдови на територію ПМР, населену переважно етнічними українцями й орієнтовану у військово-політичному плані на Росію, створюють неабиякі складнощі для інтеграції, котрі значною мірою можуть нівелюватися в разі вступу України до Євросоюзу.

Отже, нині основою європейського об'єднання є економічний чинник із поступовим переходом до політичного, а також верховенство права, дотримання демократичних принципів формування ринкової системи й громадянського суспільства. Соціокультурною та етнічною базою об'єднання Європи є ментально близькі народи, які ідентифікують себе із загальноєвропейським культурним середовищем, що засноване на загальнохристиянських традиціях.

З гео економічних причин членство в Європейському Союзі залишається домінантним напрямом для подальшого розвитку України. Водночас, реалізуючи євроінтеграційні прагнення, офіційному Києву потрібно враховувати геополітичні інтереси Російської Федерації на пострадянському просторі й обережне ставлення Євросоюзу до перспектив подальшого розширення. У середньостроковій перспективі, окрім зближення правових систем і зміцнення демократії, основними сферами співпраці у форматі «Україна-ЄС» будуть енергетика, транспортна й гуманітарна сфери, а також міжнародна безпека.

Для успішної конкуренції з двома іншими світовими центрами економічного й технологічного розвитку (азіатсько-тихоокеанським і північноамериканським) Європейський Союз постійно потребуватиме припливу трудових, інтелектуальних, транспортно-комунікаційних ресурсів, освоєння нових ринків і розв'язання спірних питань на власних кордонах. Після економічної адаптації нових членів ЄС, яка постане із завершенням світової фінансової кризи, Євросоюз знову відчуватиме потребу в розширенні «простору доступу» і припливі зазначених ресурсів. Тоді й актуалізується питання членства України в Євросоюзі, адже це вигідно не тільки нам, а й усім країнам євросони. Проте навіть за найсприятливішого збігу обставин вступ України до ЄС мало ймовірний без істотної модернізації вітчизняної економіки відповідно до європейських стандартів.

8

Джерела

1. Державний комітет статистики. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За заг. ред. Ю. Г. Рубана – К.: НІСД, 2007. – 538 с.; Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Монографія / За ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – 744 с.
3. Саакадзе Л. Гео економічна стратегія України: сучасний виклик і майбутні орієнтири. – <http://www.niss.gov.ua/Table/tbl6/21.htm>
4. Прямі іноземні інвестиції в Україну за даними Держкомстату України. – http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2010/zd/ivu/ivu_u/ivu0110.html
5. Аулин А. Освоєння морського шельфу України: проблеми і перспективи // Україна: події, факти, коментарі. – № 7. – 2008. – С. 48–51.
6. Дергачев В. Гео економіка України. – <http://dergachev.ru/book-15/index.html>
7. Коваленко В. Регіональна гео економіка. – http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=7234
8. EU-25 Watch No. 1,2,3. – Institut für Europäische Politik. – http://www.iep-berlin.de/publik/EU25-Watch/EU-25_Watch-No2.pdf

Новий політичний курс Віктора Януковича та російські стратегічні інтереси

Андрій БУЛЬВІНСЬКИЙ,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту європейських досліджень
НАН України

Напередодні президентських виборів в Україні 2010 року вищі керівники Російської Федерації не раз наголошували, що після зміни влади в Україні сподіваються на новий рівень українсько-російських відносин. Так, 11 серпня 2009 року президент РФ Д. Медведєв відверто заявив: «У Росії сподіваються, що нове політичне керівництво України буде готове вибудовувати між нашими країнами такі відносини, які на ділі відповідатимуть справжнім сподіванням наших народів, інтересам зміцнення європейської безпеки» [1].

25 лютого на посаду Президента України вступив В. Янукович. У своїй передвиборній програмі він, зокрема, обіцяв «відновлення дружніх і взаємовигідних відносин з Російською Федерацією, країнами СНД» [2].

У цьому контексті цікаво проаналізувати перебіг та зміст українсько-російського політичного діалогу за

перші три місяці президентства В. Януковича через призму російських стратегічних документів.

Для аналізу ми взяли Послання Президента РФ Федеральним Зборам РФ від 12 листопада 2009 року [3], Концепцію довгострокового соціально-економічного розвитку РФ на період до 2020 року [4], Основні напрями діяльності уряду РФ на період до 2012 року [5], Концепцію зовнішньої політики РФ [6], Стратегію національної безпеки РФ до 2020 року [7], Воєнну доктрину РФ [8], Морську доктрину РФ на період до 2020 року [9] та напівофіційну доповідь «Економічні інтереси і завдання Росії в СНД», оприлюднену 4 березня 2010 року в Інституті сучасного розвитку, головою наглядової ради якого є президент РФ Д. Медведєв [10].

Стратегічною метою сучасної Росії, відповідно до пріоритетів, визначених у Стратегії національної безпеки